

דגים טהורים

תוספות לרוכשי מהדורה א'

מופץ חינם לרוכשי מהדורה א'

ניתן להשיג את הספר 'דגים טהורים'

עד סוף השבוע בדוכני המכירה של 'בלוי' בבתי הכנסת, ולאחר מכן בכתובות:

מורגנשטרן - סולם יעקב 5/49 רמות א'

מורגנשטרן - חזון איש 38 רמת שלמה

מורגנשטרן - שמואל הנביא 51 ירושלים

סיפל, רח' נתיבות המשפט 93, קרית ספר, מודיעין עילית, 08-928-5920

קרליץ, רח' בן זכאי 42, בני ברק, 054-859-0301 (בערב)

למהדורה השניה בס"ד

ב"ה זכינו ואזלה לה המהדורה הקודמת של ספרנו זה. כעת יו"ל שוב, במתכונת זהה, עם כמה תוספות ועדכון פרטים שונים לגבי דגים שונים.

תודתי נתונה לרבים שהעירו והאירו ודנו בדברים, ומתוך כך נמצא הכרך מתוקן יותר בע"ה. וכן יש להודות לכולל אברכים שע"י ישיבת 'תורה אור' שלמדו סוגיות אלו בעיון, ובשיעור ובדיון עמהם נתבררו והתלבנו הדברים יותר ויותר. כמו"כ, יש לשוב ולהודות לכל שסייעו בסבלנות מרובה בבירור פרטים טכניים שונים בענינים אלו.

מהחובה לציין כאן נקודה יסודית כללית, ונוגעת במיוחד לבירור הנידון בפן הטכני-מציאותי ובפן ההלכתי. כאשר מבררים דבר אצל איש מקצוע וכד' בתחום מסוים, נניח בתחום הדגים, מצוי מאוד שהנ"ל מרגיש חובה לדעת ולהשיב על כל השאלות, גם אם יש מהם שאינו יודע תשובות להן. או אם ראה דברים במפעל מסוים, עלול להקיש מדעתו ו'להשלים' פרטים חסרים עפ"י סברתו, מבלי לציין זאת. בשל כך בעת בירור נושא מציאותי נתקלים בקושי רב לברר את אמיתת הדבר, מה משיב הנשאל מידיעה, ומה מ'השערה' ו'סברא' וכיוצ"ב. יש תופעה (מוכרת) בעייתית עוד יותר, שהנשאל גם משיב בתחומים שאינם בכלל בתחום שיפוטו.

הוכחת חתיכה על חברתה

א. אריזה של פרוסות דג ('סטייק'), שיש רק לאחד מהם סימני טהרה, מה דין שאר החתיכות? אם שאר החתיכות 'מתאימות' לחתיכה זו, כלומר, ניכר מהחיתוך והצורה שכל החתיכות הן מאותו דג - כל החתיכות טהורות. ואם אין החתיכות מתאימות - רק החתיכה שיש בה סימני טהרה מותרת¹. (ראה לקמן עמ' 9 תמונות הממחישות ענין זה).

ב. אם לא מצא קשקשים על הדג עצמו, אך מצא קשקשים בתוך מארז הדגים, אין הדגים ניתנים עפ"י קשקשים אלו שהרי אין לנו ידיעה מהיכן הגיעו למארז, ראה עוד בהערה².

✧ מקורות וביאורים ✧

¹ בגמ' (ע"ז מ.): "ומעשה בעובד כוכבים אחד שהביא גרב של חתיכות ונמצא סימן באחת מהן, והתיר רשב"ג את הגרב כולו. תרגמה רב פפא כשחתיכות שוות". ופירש"י: "כשחתיכות שוות. כשמחברין אותן יחד מתחברות וניכרות ונראות שהיו כולן מדג אחד". וכך נפסק בשו"ע (סי' פג סעי' ד) ובש"ך ובט"ז (ס"ק ד, ודע שלשון הש"ך נראה קצת שאין צריך ניכרות בחיתוכו, אך עיי' פרמ"ג שם, וכן מבואר מדברי הראשונים שמציין אליהם).

² בשו"ע (שם סעי' ב) איתא: "יש מיני דגים שקשקשיהם דקים מאד ואינם נכרים, ואם כרכוהו בבגד או נתנו אותו בכלי מלא מים - נמצאו קשקשים מותר". והחידוש בזה פי' ה"ט"ז (ס"ק א): "ולעד"נ, דקמ"ל דל"ת כי היכי שבדג לא היו ניכרין הקשקשין, ה"נ נימא שמא היו אלו הקשקשין כבר בבגד מדגים אחרים או במים ולרוב דקותן לא היו ניכרין אז, קמ"ל דטפי מסתבר שבדג הזה היו", מבואר שהיות וחשש רחוק הוא שהגיעו הקשקשים ממקור אחר ניתן לסמוך על קשקשים אלו להתיר את הדג. אך יש לעיין למה אין חוששים שהגיעו הקשקשים מדג אחר שהיה יחד עם דג זה אצל הדייג. ואולי משום שאיירי שראו קודם שאין לדג קשקשים עליו, ועיי' הבגד ניתן להבחין בקשקשים קטנים וכיוצ"ב. וב'ארחות רבינו' (ח"ד י"ד ענין דגים, אות ב) מובא בשם החזו"א שלא סמך על היתר זה, ז"ל: "ת"ח אחד שליט"א שלומד בכולל ספר לי שנהג להשתמש בחתיכות פילה בלי קשקשים כהיתרם של רבני ירושלים שסומכים על הנאמנות של הביח"ר שכותבים על החבילה שהם מדג טהור ושמע שמרן החזו"א אוסר עד שיהי' על כל חתיכה עור עם שני קשקשים לפחות כנ"ל, הוא בשל לשבת כמנהגו פילה בלי קשקשים, פעם נמלך בעש"ק לפנות ערב לשלוח לשאול את מרן ושלח אחר במקומו לשאול משום שמרן הי' מחמיר לת"ח הנ"ל (כך אמר לי) ושאל השליח בעש"ק לפנות ערב את מרן בלשון זה, עני אחד שואל שבשל דג פילה לשבת ומצא קשקשים פזורים על הפילה אבל בלי עור, וענה מרן שיזרוק את הפילה ויכשיר את הקדירות והסכ"ם משום שצריך שיהי' עור ועליו קשקשים, אבל מזה שהקשקשים פזורים אין ראי' לכשרות

כללים בדגים קפואים

* יש לציין שקיימים בארץ גם דגי מושט קפואים מגידול מקומי, תחת המותג "דגת הארץ", (נמכר בעיקר בחנויות הדגים), בהשגחת בעה"ח, דגים אלו נבדקים דג בדג בקשקשי!

טביעות עין בדג המושט

ג. אין להסתמך על טביעות עין של הלקוח בבשר הדג שהינו דג טהור, לפי שמלבד הנידון הכללי אם מועילה טביעות עין כשהדג ללא ראש ושדרה (נחלקו בזה הראשונים והפוסקים ראה לקמן ב'עיונים' שגיאה! מקור ההפניה לא נמצא. עמ' שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.), אך בפן המציאותי-מעשי, כפי ששמענו ממומחים המצויים שנים רבות בתחום הדגים, לא ניתן להבחין בבשר הדג (ללא העור) בין דג המושט לבין דגים אחרים. זאת ועוד, גם בטביעות עין בעור הדג צריך זהירות להבחין אם בהכרח זהו דג אמנון-מושט, שכן יש גם דג דומה קצת שהינו דג טמא. וצריך עדיין בירור אם הזיהוי במראית העור הוא מוחלט. ראה בתמונות לעיל פרק א, ובתמונות דלהלן.

ד. כל שכן שקשה להבחין במין הדג עפ"י מראה הבשר או צורת חיתוכו, ראה לדוגמא בתמונה המצו"ב:

דג זה הינו פילה של דג 'שפמנון' (קאט-פיש - חתול הים) הדומה מאוד בחיתוכו ובמראהו למראה פילה דג מושט, אך הוא דג טמא מחמת שאין לו קשקשים כלל.

נביא בזה מתוך דיווחי ה-OU, בירחון: OU Manual for the Fish Industry, מהדורה שניה

☪ מקורות וביאורים ☪

הדג משום שאפשר שנפל עליו מבחוץ. ולעובדא הנ"ל יש המשך: גיסו של מרן החזיר"א הגאון מוהר"ר נחום מאיר זצ"ל אביו של הגר"נ קרליץ שליט"א ספר שהוא הציל לת"ח הנ"ל את הצלחות מחרסניה שלא יצטרך לשברם כי מרן ה' בדעה שצריך לשברם ור' נחום מאיר צדד שלא, מטעם כלי שני או שלישי והסכים מרן זצוק"ל עמו שלא לשבר. וצריך לדעת מה ההיכ"ת המדוברת שם, ואם ניתן לומר שקשקשים שבתוך אריזה בימינו עדיפים.

(2013), עמודים 10,11. כמתואר שם מתברר שלמפעל שמייצר את ה'טלפיה' (אמנון-מושט) מגיעים גם דגי 'קאט-פיש' (שפמנון) שהוא דג טמא מחמת שאין לו קשקשים. ובבדיקות שערכו נמצא שפילה השפמנון, מראה הבשר, צבעו, וצורת חיתוכו ואף טעמו דומים לאמנון-מושט.

(ציטוט ואח"כ תרגום):

It is generally impossible, even for a maven, to identify fish without skin. As an example, catfish (Ictaluridae) lack scales entirely, and looks and tastes like the increasingly popular (and kosher variety of) tilapia, though catfish is often cheaper. Once the skin is removed, these two fish cannot be told apart, and it is quite possible that an unscrupulous fish retailer might switch the two.

תרגום חופשי: בדרך כלל אי אפשר, אפילו למבין, לזהות דג בלי עור. כדוגמא, שפמנון לגמרי אין לו קשקשים, אך במראה וטעם דומה לדג העולה בפולריות (וסוג הכשר של) מושט, אע"פ ששפמנון בדרך כלל הוא יותר זול. אחרי שהורידו את העור, א"א להבחין בין שני הדגים, ויתכן שמוכר דגים שאינו ישר יחליף בין שניהם.

בהערה הוסיפו מקור ששני הדגים דומים: Seafood Business Magazine, August 2003 issue

כתוצאה מהמימצא הנ"ל כשרות 'או-יר' שבמשך כל השנים ועד היום אין להם השגחה תמידית על הדגים, ומשווקת אף דגים ללא עור כלל. בעקבות הממצא הנ"ל 'או-יר' דורשת מהמפעלים

שיותירו פיסת עור קטנה על בשר הדג בגודל של אינץ' על אינץ', בצורה זו עוקבים על טהרת הדגים בקליטת מראה העור.

ציטוט נוסף:

While use of skin tabs is acceptable in theory, these tabs are often accidentally removed during processing, and manufacturers have been known to attempt to attach the skin tab onto the fish via freezing. We found this to be the case specifically with tilapia fillets, and loose patches of skin were found at the bottom of the fish packaging. Mashgichim should inspect the tabs to insure that this is not occurring.

תרגום חופשי: אע"פ שהשימוש בפס עור קטן באופן עקרוני הוא בסדר, לפעמים הפס עור הקטן הוסר תוך כדי תהליך הכנת הדג, ומצאו מפעלים שניסו לחבר פסי העור בחזרה תוך כדי הקפאת הדג. מצאנו את זה במיוחד בפילה מושט, שפס עור נמצא בתחתית האריזות. משגיחים צריכים לבדוק את פס העור ולהבטיח שאכן זה לא קורה.

א"ה, בעקבות דבריהם יש לשים לב גם אצלנו שהעור טבעי, ולראות אם יש משהו חריג בחיבור העור, שכן במפעל יש הררי עורות קלופים מדגים שמשווקים ללא עור בכלל.

ה. טפילים: בדג המושט הקפוא המיובא לארץ, מכיון שגידולו כמבואר לעיל בבריכות שמתופלת למניעת טפילים - אין חשש לטפילים חיצוניים, לפיכך, אין צורך להסיר את העור החיצון. (האמור כאן רק ביחס לדגים קפואים וטריים המגיעים מבריכות מטופלות, אך דגים המגיעים ממקום לא מטופל וכן הגדלים בכנרת וכד', חובה להסיר את העור, משום שבדגים אלו עלולים בהחלט להמצא טפילים. לפיכך יש להקפיד לקנות מהשגחה המקפידה ע"כ).

אודות בדיקת טהרת הדגים בדגים הבאים מצוננים, ראה לקמן פרק ד'.

אוניית דיג פרימיטיבית (למעלה)

התמונה באדיבות הגר"מ ויא, מתוך 'כשרות המזון' (כת"י)

לעומת אוניית דיג
תעשייתית

דג בקלה (מרלזזה)

ו. דג ה'בקלה'
מקורו מדייג בים

הפתוח ולא מבריכות או כלובים. (העובדה שמגיע מהים הפתוח מגדילה את הצורך בבדיקת סימני הטהרה, שכן בדייג בים עולים דגים רבים ונעשה מיון בין הדגים השונים ע"י החברה).¹

ז. בדג זה מצויים (מלבד תולעי אַניסאקיס) גם טפילים חיצוניים, וגם יש בהם כעין גרגירי אורז בתוך הבקלה שלדברי המומחים זהו יצור חד תאי שמתרבה מעצם הדג.² (ובכל אופן אין לאכול את ראש הדג).

ח. דג זה כשמגיע ללקוח עם עור - על הלקוח לבדוק את טהרתו ע"י שיבדוק שיש עליו קשקשים.

ט. דג 'בקלה' שמגיע אל הלקוח בלי עור או טחון, כשהוא בהכשר בד"צ העה"ח, לפי ההוראות - המשגיח בודק דג דג במפעל בחו"ל.

דג נסיכת הנילוס

דג נסיכת הנילוס המגיע לארץ בדרך כלל מקורו באגם ויקטוריה הנמצא באפריקה. האגם משתרע על פני כמה מדינות: אוגנדה טנזניה וקניה. כך שניתן לראות על האריזה שהגיע מאחד מהמקורות הנ"ל.

❧ מקורות וביאורים ❧

¹ מבחינת החשש לכבוש' לפי מה ששמעתי מהעדה החרדית, הדגים עוברים מיון על האוניה, ואינם שרויים כי אם זמן מועט עם דגים שאינם טהורים.

² ייתכן שעל כה"ג מיירי בגמרא דמיניהו קא רבייהו ושרי. (א"כ לפי"ז אין מקור מכאן להתיר גם בתולעי אניסקיס שלא מתרבים מגוף הדג).

י. דג נסיכת הנילוס בשיווק הכשר משווק בדרך כלל עם פס עור כשעל הפס ישנם קשקשים. יש לשים לב לכך ולבדוק את סימני הטהרה, אם אכן ישנם קשקשים על העור. (בדרך כלל יש הרבה). בדגים שבהכשר העדה החרדית - אם אין עור בכלל ויש הולוגרמה, הרי שהדגים נבדקים אחד אחד.

יא. אמנם מצוי מפעם לפעם שעל האריזה כתוב "עם פס עור", ובפועל כלל לא השאירו עור. ובמקרים אלו כיון שהדג הגיע אלינו ללא סימנים, יש לברר מה דינו. (יתכן שניתן להסתמך בזה על החזקה המבוארת לעיל פרק א', יש לשאול למורה הוראה³).

יב. לפעמים פס העור אינו מחובר לדג אלא מודבק או מונח על הדג, וברור שאין בכך סימן טהרה לדג זה, ודינו כדג שהגיע ללא עור. ניתן להבחין כשהעור מחובר לדג בחוזק, וגם מבנה העור מתאים למבנה הדג. (בחלקו התחתון הבשר דק יותר, וכן העור יותר דק ודבוק בחזקה).

יג. חבילות של דג נסיכת הנילוס קפוא שיש בהם פרוסות, ויש פס עור דבוק רק על אחד או שנים מהחתיכות, ולא על השאר. אם החתיכות 'מתאימות', כלומר, שניכר

מהתאמת החתכים זה לזה שהן שייכות לאותו דג, הרי שעפ"י סימני הטהרה שעל אחת מהן ניתן להקיש על כולן שהן טהורות, אולם, אם יש בחבילה מספר חתיכות שאינן שייכות זו לזו, הרי

שניתן עפ"י סימני הטהרה להתיר את החתיכות שבהן הסימנים ולא את שאר החתיכות. [בתמונות כאן, ניתן להבחין בין החבילה הימנית שהחתיכות אינן 'תואמות', לבין החבילה

✽ מקורות וביאורים ✽

³ מידת האמינות וה'חזקה' שונים ממפעל אחד למשנהו, ואיני יודע מה מידת החזקה בדג זה. מלבד מה שדנו לעיל פרק ב' בעצם החזקה אם שייכת בנד"ד.

השמאלית שהחתיכות 'תואמות' זו לזו]. ראה עוד בענין זה לעיל שגיאה! מקור ההפניה לא נמצא. סעי' א עמ' 4.

יד. בנסיכת הנילוס אין צורך להסיר את עור הדג, לפי שאין חשש להימצאות טפילים חיצוניים על העור גם בדגים עם כשרויות שונות.

דג סול - פוטית (sole)

דג סול מקורו מחוות גידול בתוך הים כמו בסלומון. בעיקרון ייתכן בהם את הבעיה של כיני סלמון אך הפילה עובר שטיפה חזקה כך שהוא נקי.

טו. דג סול במקורו יש לו עור שונה בשני צידיו, עור בהיר ועור כהה (והוא מפלאי הבורא, ואכמ"ל), המצוי שהחלק שמגיע ארצה הוא הצד של העור הלבן, צד זה דומה מאוד בצבעו לצבע הדג עצמו, כך שמתקבל לפעמים רושם שאין לדג עור. על העור הנ"ל קשקשים רבים קטנים מאוד, ובדרך כלל קיים קושי למי שלא הורגל בדבר להבחין בקשקשים [בתמונה דג סול, העליון תמונת צידו הכהה, והתחתון צידו הבהיר. לתשומת הלב - זהו עור הדג הלבן, ולא בשר הדג]. יש לציין לדברי המאירי (ע"ז לט.) שכתב: "הרבה מיני דגים שקשקשת שלהם דקה עד מאוד ואינה נכרת".

טז. דגי סול שבהשגחת העדה החרדית המגיעים מהולנד נבדקים ע"י משגיח במקום הייצור אחד אחד (למרות שהם מגיעים ללקוח עם עור!). ההשגחה מתבצעת על הדגים טרם הוסר מהם החלק השני של הדג (שלא משתמשים בו כאן), ובחלק זה העור כהה יותר ואז ניתן להבחין בקלות בקשקשים.

יז. בדג סול מהולנד לא מצויים טפילים חיצוניים, לכן אין חובה להסיר את העור. דגי סול בהכשר העדה החרדית ועוד שמקורם מהולנד, הרי הם מחוות גידול בתוך הים כמו בסלומון. בעיקרון ייתכן בהם את הבעיה של כיני סלמון אך הפילה עובר שטיפה חזקה כך שהוא נקי. [נדיר למצוא בהם תולעי אניסקים ובהכשר העדה"ח אמור להיות נקי. אך בדגי סול שמקורם מסין נגועים מאוד בתולעי אניסקים בבשר ובחלל הבטן, אלא שיש טוענים שהסינים מסירים את התולעים, ולכאור אין להם נאמנות ע"כ].

יח. בדג הסול, בין זני הסול השונים יש שינויים בצבע ודוגמת העור, לכן לפעמים נתקלים על העור בנקודות שחורות, או כתמים אפורים - אין בכך שום בעיה, והנקודות והכתמים הנ"ל הם

טבעיים בעור הדג. (שמעתי מהגר"מ ויא שליט"א).

דג קרפיון (carp)

יט. דג הקרפיון המצוי בארץ עיקר גידולו בארץ.

כפי שניתן לראות בתמונה המצורפת, הקרפיון כיום מגדל קשקשים בודדים מאוד. אך יש לדעת שיש קיבוצים בארץ שמגדלים גם דגי קרפיון בלי קשקשים בכלל (ע"י 'הכלאות'), אמנם יש טוענים שבכל זאת אפשר למצוא קשקש בודד או שנים מוסתרים אבל לא תמיד מוצאים. קרפיון שנמכר בהכשר העדה החרדית נבדק אחד אחד בבית האריזה בארץ. ומכיון שעלולים להתערב שני סוגי הקרפיונים יחד, לכן המשגיח בודק אחד אחד ומוציא את הדגים שמהסוג השני⁴. (לא ביררנו את נהלי הכשרות בשאר ההשגחות).

כ. בנוגע לחשש טפילים בבשר דג הקרפיון בבריכות בארץ, אם נעשה טיפול בבריכה המונע מהטפלות טפילים לעור הדג, אין חשש לזה, אך בבריכות שלא נעשה טיפול עלולים להימצא טפילים, ולפיכך יש לרכוש דוקא מהשגחה מהודרת המקפידה על זה⁵. ובכל אופן אין לאכול את ראש הדג.

✽ מקורות וביאורים ✽

⁴ לפי מה ששמעתי, נעשתה הכלאה לפני שנים רבות, שהיא זו שגרמה להיעדרות קשקשים על דגים רבים. ויש מי שטען שיש לאסור גם את הדגים שעם הקשקשים משום 'יוצא מן הטמא'. לפי שיש נידון מה דין דג טהור שנוול מדג טמא וגידלו לו קשקשים אם נטהר בכך, ואכמ"ל, ורוצים לטעון שגם כאן יש לאסור דגים אלו מחמת שגדילת הקשקשים אינה מועילה משום שמקורם מדג קרפיון טמא. יש להוסיף לזה מה שבכה"ג נאסר רק אם האם היתה הטמאה, וגם יש צד לומר שנאמר בכה"ג זה וזה גורם, תלוי בשיטות אם אומרים בזה 'חוששין לזרע האב'. ברם, לענ"ד אין כאן בית מיחוש כלל. שלפי מקור שמועה זו מדובר בעירוב של דג קרפיון מזון 'הירום' שמסיבות שונות חלק מהדגים בזן זה מגדלים קשקשים וחלקם לא. לכן גם אם נימא שהאם שהכליאו היתה ללא קשקשים, אך עכ"פ הרי בזן זה עצמו אם גדלו בו קשקשים שהוא בודאי טהור, אם כן כך גם הדין בזרעו.

⁵ יש שטענו על דגי קרפיון וכלל דגי הבריכות בארץ, שיש לאוסרם בתקופה זו משום שמפטמים אותם בתזונה של איסור ספיחי שביעית. ומקורם מדברי הרמ"א דלהלן, אך לענ"ד אין כאן בית מיחוש כלל. הרמ"א (יו"ד סי' ס סעי' א): "הגה: בהמה שנתפטמה בדברים אסורים, מותרת. אבל אם לא נתפטמה כל ימיה רק בדברים אסורים אסורה". וראה בנ"כ שם שלש"ך האיסור דוקא באיסורה"נ, ואמנם איסור ספיחים זהו איסורה"נ. אך בלא"ה לא כל ימיה אוכלת רק איסור, בתקופת גידול של שנתיים וכיוצ"ב, מלבד שאם יש לדגים או סוג של מזון כבר לא נתפטמה כל ימיה באיסור.

דג בורי

כא. דג בורי המשווק בארץ ברובו מקורו מבריכות של מים מתוקים

בארץ. (אמנם יש בורי מהכנרת או מהים) והוא משווק עם קשקשים המכוסים על כל הדג.

כב. טפילים עלולים להגיע לבורי בריכות והוא בעיקר 'לרניע' המצוי בקרפיונים וכסיף.

פרק א. דגים מצוננים משומרים וכבושים

דגים הנמכרים בחנויות הדגים

הכנת הדג

א. בחנויות הדגים ובמחלקות הדגים שברשתות המזון ברחבי הארץ ניתן לרכוש מגוון רחב של דגים, הדגים מגיעים ברובם המוחלט מארצות שונות, וחלקם המועט מגידול מקומי, אך המצוי בארץ הינו מצונן ולא טרי.

ב. להלן מספר פרטים אודות הייצור בדג סלמון, התהליך דומה בשאר סוגי הדגים.

- יש להבדיל בין סלמון מצונן לבין סלמון טרי. סלמון טרי נמכר בשווקים שלם או חצי מפורק ולא עובר כלל טיפול במפעל. סלמון מצונן, תמיד עובר טיפול במפעל.

- מבין הדגים הנמכרים, יש שמקורם מגידול מכלובים, ויש שמקורם מדייג בים הפתוח.

- מצוי שמגיע לא"י דגים שלמים בתוך קופסאות קלקר, לאחר שהסירו מהם את

הקרביים. אמנם בעולם משווק גם בדרכים נוספות: מצונן גם ללא ראש וקרביים, פילה

עם העור באריזות ואקום, פילה ללא עור באריזות ואקום.

- טיפול ראשוני (הובלה וניקוי) בדג המצונן דומה לטיפול בדג הקפוא, ומדובר בטיפול ידני או חצי-ידני (אדם המטפל בעזרת מכונה).

- הדגים עוברים שטיפה במים בתוספת כלור על מנת לשמר את הדג. (ריכוז 0.5% עד 2.0% לפי החלטת המעבדה).
- עד האריזה (שעה - שעתיים) הדגים נשמרים באמבטיות מי מלח 5% בקור 2 מעלות מתחת לאפס (מוסיפים את המלח למנוע קפיאת הדגים במים). ממש לפני האריזה, הדגים עוברים שטיפה של מים טריים. האריזה בתוך קופסאות קלקר עם קרח.
- בדרך כלל דג מצונן בא ממדינות קרובות, כדי שיגיע במהירות האפשרית.

טפילים

ג. גם דגים שמביאים לארץ 'מצוננים' ונמכרים בחנויות הדגים (מכונה בפי הציבור 'דגים טריים') עלולים להיות על עורם טפילים חיצוניים, לכן חובה להסיר את העור או לנקותו, גם בדגים שבכשרות מהודרת. רק דגים שגדלים בבריכות העוברים טיפול למניעת טפילים אין חשש לכך. הנ"ל מלבד הבעיה של תולעים אחרים שעלולים להמצא בדגים, מבלי להכנס להגדרתם ההלכתית.

דייג חובבני

ד. יש נופשים שדגים בדייג חובבני או רוכשים דגים בממכר דגים על יד הכנרת וכד', קרפיון וכד', אך צריך לדעת שבאגם הכנרת לא נעשה טיפול למניעת טפילים, ובהחלט עלולים להמצא טפילים על העור. (זאת מלבד הצורך לבדוק את טהרת הדג ע"י קשקשים). הנ"ל מלבד הבעיה של תולעים אחרים שעלולים להמצא בדגים, מבלי להכנס להגדרתם ההלכתית.

ההשגחה בחנויות הדגים

ה. קיימת השגחה על חנויות הדגים ויש לברר בכל השגחה מהם הנהלים של בדיקת טהרת הדגים וכו'. במקרה שהמשגיח ראה כל דג, אף שראה רק בטביעות עין, מסתבר שבנידון זה

מועיל לכו"ע לפי שהדגים המצוננים מגיעים בדרך כלל כשהם שלמים עם 'ראש ושדרה'.
(בהכשר העדה החרדית הנוהל שהדגים שנבדקים בבית האריזה, ויש דגים שנבדקים
בחנות בבדיקת דג דג).

ו. אם המשגיח לא ראה כל דג, יש לשים לב שגם אם בעל החנות שומר תורה ומצוות, לא
תמיד ניתן לסמוך על בעל החנות, שכידוע ברוב מוחלט של חנויות - פירוק הדג והסרת
העור נעשים ע"י גוי העובד במקום ולא ע"י בעל החנות. (אמנם יש חנויות בודדות שבעל
החנות והעובדים שומרי תו"מ, ואם הם מעידים על ששמים לב לכל דג שיש לו סימני
טהרה, מסתבר שניתן לסמוך עליהם). ראה פתרון בסעיף הבא.

פיקוח ע"י הלקוח

ז. דגים כשרים המגיעים ארצה מצוננים בדרך כלל יש עליהם קשקשים רבים, כך
שבעת קניית דג בחנות ניתן לדרוש מהמוכר / העובד להראות ללקוח קשקשים על
כל דג שקונים לפני הסרת העור. (הדבר אורך מספר שניות, וניתן לביצוע ללא קושי
ע"י עובדי החנות לפני שמטפלים בדג). בצורה זו יוצאים מכל ספק אודות טהרת
הדגים, בהידור רב. אמנם יש לשים לב גם לנידון הטפילים המבואר לעיל.

בתמונה: הסרת הקשקשים ע"י העובדים במכשיר המיועד לכך בתוך שניות בודדות

ח. בניהון חשש בישול עכ"ם בדגי הטונה, יש הבדל בין הכשרויות השונות, והוא נפק"מ בעיקר לנהגים כשיטת השו"ע (והגר"א). הנהול בהכשרים המהודרים שמקפידים שלאחר

שהעובדים מכניסים את תבניות הדגים לתנור רק אז פותח המשיגה את כניסת הקיטור אל התנור, וכך נחשב בישול ישראל גם לשיטת השו"ע והגר"א. ואילו בהכשר או-יו (ואולי עוד)

המשיגה (שאינו בשטח כל הזמן) מנמיך בתחילת היום את המעלות של הקיטור ולאחר מכן חוזר ומגביר את החום. דבר שאינו מועיל רק לשיטת הרמ"א ולא לשיטת השו"ע והגר"א.

✧ מקורות וביאורים ✧

¹ בשו"ע (יו"ד סי' קיג סעי' ז) כתב: "אין שגירת (פי' הבערה. ובערו והשיקו (יחזקאל לט, ט), תרגום ויהון שגרין) התנור מועלת אלא בפת, אבל בשאר המתבשלים אין שגירת התנור ולא הדלקת האש מעלה ומוריד, אלא ההנחה דווקא. לפיכך הרוצה לבשל במחבת בתנור של עובד כוכבים, צריך שיתן ישראל המחבת לתוך התנור, למקום הראוי להתבשל בו". דהיינו שבפת די בכך שהישראל מוסיף לבעירת האש, ואילו בתבשיל צריך שיכניס את התבניות לתוך התנור. וברור שאם מדליק את עצם התנור כאשר התבניות בתוך התנור ודאי מועיל שהרי כל הבישול נעשה על ידו. ומבואר כן בב"י (יו"ד סי' קיג ז-ב) שכתב שהחיסרון כשהדליקו ישראל ואח"כ הכניס הגוי את המחבת, משום שיתכן שהדליק הגוי למטרה אחרת, ומבואר שכל דבריו אמורים שאם הדליק הישראל לאחר שהתבשיל שם ודאי נחשב שהישראל הוא שבישל. אמנם הרמ"א הגיה: "ויש חולקין וסבירא להו דהדלקת האש או חיתוי בגחלים מהני לענין בישול כמו לענין פת, וכן נוהגין. (הגהות ש"ד ובארוך ובמרדכי פא"מ). ואפילו חיתוי בלא כוונה מהני ומועיל. וי"א דאפילו לא חיתה ישראל ולא השליך שם קיסם, רק שהכותית הדליקה האש מאש של ישראל, שרי (או"ה שם בשם מהר"ם)". והגר"א שם נקט כשיטת השו"ע. (נקיטת פוסקי הזמן וועדי הכשרות ש'קיטור' נידון כבישול לכל דבר).

העולה למעשה

מדריך מעשי תמציתי לכשרות הדגים

דגים קפואים

- כל דג שמגיע עם עור (כגון: אמנון-מושט, סלמון, נסיכת הנילוס ועוד), יש לבדוק שיש קשקשים, גם כשהם בכשרות מהודרת, משום שכיום הינם מיוצרים ללא נוכחות ישראל כלל. בדג שכבר הוסרו הקשקשים ניתן לבדוק את 'בתי הקשקש'. דגים המגיעים ללא עור יש לקנות דוקא מהכשר שהמשגיח בדק כל דג בסימני טהרתו. (דג סול של העדה"ח נבדק, לדבריהם. במקומות אחרים יש לברר).
- בדגים שעלולים להיות עליהם טפילים (כגון בסלמון ועוד) יש לקלוף את העור או לקשקש ולנקות לפני השימוש. אך בכל אופן אין לאכול את הראש לפי שא"א לנקות את הזימים, וקשה לנקות את הלוע.

חניות הדגים

- יבקש הלקוח לראות את סימני הטהרה של הדג לפני קילוף העור. אלא אם הדבר נעשה כבר ע"י המשגיח. (וצריך לברר).
- בדגים שעלולים להיות טפילים (כדוגמת סלמון ועוד) יש להקפיד לקלוף את העור או לנקותו.

קייטרינג, מוסדות, בתי הארחה ומלונות, אולמות שמחה

- לפני הזמנת שמחה באולם כשהתפריט כולל דגים, או באכילה במקומות הנ"ל - יש לוודא שהמשגיח בדק כל דג ודג בסימני טהרתו.

שימורי טונה וסרדינים

- יש לרכוש בדוקא עם הכשר מהודר, מהשגחה שמקפידים לראות כל דג בפועל, ולא מהשגחה שמסתמכים על חזקת המפעל, בדיקות מדגמיות או כלליות.

דגים מעושנים וכבושים

- כיון שבדר"כ לא נותרים קשקשים, יש להקפיד לרכוש דוקא מהכשר מהודר שבו בודק המשגיח כל דג ודג בסימני טהרתו.

טבלת סיכום למיני הדגים המצויים

מין הדג	האם על הלקוח לבדוק את סימני הטהרה	חשש טפילים על העור	(חשש 'אניסקיס')
אמנון-מושט עם עור	גם עם הכשר מהודר - על הלקוח לבדוק קשקשים או 'בתי קשקש'	עם הכשר המקפיד - אין חשש	אין חשש
אמנון-מושט ללא עור	לא ניתן לבדוק, ויש לקנות דוקא עם הכשר שבדקו כבר (בעדה חרדית דוקא עם 'הולגרמה')	עם הכשר המקפיד - אין חשש	אין חשש
אמנון-מושט טרי ('מצונן') בחנויות דגים	בחנויות עם הכשר מהודר, ההוראה לבדוק קודם לכן. ובכל אופן ובכל חנות ניתן לבקש לראות את הקשקשים לפני הסרתם	עם הכשר המקפיד - אין חשש	אין חשש
סלמון נורבגי מנורבגיה / צ'ילה - קפוא ²	גם עם הכשר מהודר - על הלקוח לבדוק הימצאות קשקשים על העור	גם עם הכשר מהודר - יש חשש, ולפיכך יש להסיר את העור ואין לאכול את הראש	אין חשש
סלמון נורבגי מסין	גם עם הכשר מהודר - על הלקוח לבדוק הימצאות קשקשים על העור	גם עם הכשר מהודר - יש חשש, ולפיכך יש להסיר את העור ואין לאכול את הראש	יש חשש והמקפידים ירכשו מכשרויות המקפידות ע"כ
סול-פוטית - קפוא מהולנד	בהכשר העה"ח נבדק קודם אך ניתן בקלות לבדוק שוב. בהכשרים שלא בודקים, ניתן לבדוק (ראה תיאור לעיל)	בדגים מהולנד אין חשש	בדגים מהולנד אין חשש
סול-פוטית - קפוא מסין	לא ידוע (לא משווק ע"י העה"ח). ניתן לבדוק בקלות אם יש קשקשים.		נגועים מאוד בבשר ובחלל הבטן
בקלה קפוא עם עור	על הלקוח לבדוק סימני טהרה	מצוי, וגם טפיל נוסף	עלול להיות נגוע, ובעה"ח מקפידים ע"כ
בקלה קפוא בלי עור / טחון	יש לרכוש עם כשרות מהודרת שבדקו קודם לכן את סימני הטהרה	בכשרות מהודרת אין חשש	בכשרויות שמקפידים ע"כ אין חשש
בקלה צעיר	לא מאושר בכשרויות מהודרות	יש חשש לטפילים וגם לתולעים מסוג נוסף	עלול להיות נגוע

❧ מקורות וביאורים ❧

² בהכשר העה"ח הרב רובין ועוד מביאים דוקא ממדינות שאין חשש לאניסקיס.

מין הדג	האם על הלקוח לבדוק את סימני הטהרה	חשש טפילים על העור	(חשש 'אניסקיס')
נסיכת הנילוס - עם פס עור	כשיש פס עור שנשאר מחובר יש לבדוק אם יש קשקשים או בתי הקשקש	אין חשש כפי המצוי שמקורו מאגם ויקטוריה	אין חשש
נסיכת הנילוס - בלי עור / טחון	יש לקנות דוקא מכשרות מהודרת שבדקים לפני הסרת העור	אין חשש כשמקורו מאגם ויקטוריה	אין חשש
דניס	יש לבדוק	אין חשש	אין חשש
פורל	יש לבדוק	עלול להיות נגוע ויש להסיר	אין חשש
קרפיון	מצוי שמגיע ללקוח לאחר שנשרו הקשקשים ולכן יש לרכוש דוקא מהשגחה שבדקו לפי שמצויים באותו זן דגים שלא מגדלים כלל קשקשים	בבריכות מטופלות אין חשש, ולפיכך יש להקפיד לרכוש מהשגחה המקפידה ע"כ	אין חשש
טונה - קפוא - פרוסות	קשה לבדוק משום שלא על כל רבע יש קשקשים, וכן יש קשקשים שהיו מחופים קודם בעור, לכן יש להקפיד לרכוש מהכשר שבדקו עם סימני הטהרה קודם לכן	אין חשש	אין חשש

כללי דגים מצוננים משומרים וכבושים			
דגים הנמכרים בחנויות הדגים	בדרך כלל מגיעים עם עור וניתן לבקש לראות לפני הפשטת העור ע"י העובדים	עלולים להיות טפילים ולפיכך יש להקפיד על הסרת העור או נקיונו	עלולים להיות נגועים, תלוי בסוג הדג ומקורו
ראשי דגים שונים		עלולים מאוד להיות נגועים וקשה לנקותם לכן אין לאכלם	
טונה בשימורים	לא ניתן ללקוח לבדוק, ויש לרכוש מכשרות המקפידה לבדוק דג דג	אין חשש	אין חשש
הערינג	בד"כ לא נשארים קשקשים ויש לקנות מכשרות שבדקו לפני הכבישה		נגיעות גבוהה, גם בדגים שבהכשר הערה"ח
כללי - דגים בהשגחת הערה"ח	דגים עם עור - אינם נבדקים קודם לכן, ועל הלקוח לבדוק	דגים ללא עור - נבדקים קודם לכן, אם יש הולוגרמה	

עיון א - מאמר סיכום

בירור: בכל הנוגע לבירור המציאות, חקרנו ושאלנו שוב ושוב רבים העוסקים במלאכת שיווק הדגים והפיקוח עליהם. אמנם, מורכב מאוד לברר את אמיתת הדברים. השתדלנו להתייחס לבירור סוגיית זו מתוך חשש שמא מאיזו סיבה המעיד אינו מדייק בפרט מסוים או בכל דבריו. או שמא משלים את הידוע לו במה שאינו ידוע לו מתוך הנראה לו מסברא (כגון שהיה במפעל מסוים ומקיש מכך על מפעלים אחרים), או במקרים גרועים יותר שמא עדותו נאמרת מתוך איזה אינטרס או רצון לראות את הדברים באופן מסוים. לפיכך השתדלנו לחקור משגיחים רבים מכשרויות שונות שוב ושוב, הצלבנו מידע, קראנו יומני מסע ודוחו"ת של משגיחים, שלחנו שאלות לאוניברסיטאות בעולם, קיבלנו תמונות, למדנו חומר מדעי, הסתובבנו בשווקים וחנויות, של בני ברית ואינם בני ברית, ועוד. כמובן, לפני ואחרי כל זה אנו תפילה שלא נכשל בדבר הלכה.

מספר פרטים מציאותיים: חשוב לציין למספר פרטים מציאותיים יסודיים:

א. כמבואר בספר זה, מסיבות שונות ישנם דגים שלא נבדקת טהרתם כלל, גם ע"י ועדי הכשרות היותר מהודרים, לא בסימני הטהרה, לא בטביעות עין, ואף לא בבדיקה מדגמית. וללא קושי רב יוכל כל אחד לבדוק. [כל זאת כפי ששמענו מרבני ומשגיחי ועדי הכשרות (העה"ח, שא"י, בעלזא, הרב רובין וכו'), ופירשו כוונתם שהלקוח יכול לבדוק לבדו את סימני הטהרה, ובדגים שהלקוח אינו יכול לבדוק את טהרתם - אינם משווקים אלא אם משגיח ראה כל דג].

ב. שיווק הדגים כיום ממוגון רחב מאוד של עשרות ארצות ומאות מפעלים מכל פני הגלובוס, כשלכל בריכה ולכל מפעל, אופי, סדרי עבודה, שפה, מנהלים, מנהלי עבודה ועובדים שונים, חלק מהמפעלים פרימטיביים מאוד, וחלקם חדשניים, כלל לא ניתן להקיש מסדרי מפעל אחד למשנהו, בשל האינטרסים של המפעלים הגויים השונים, מצויים רמאויות שונות בשיטות פשוטות או מתוחכמות, יעידו על כך מדריכי הכשרות של ועדי הכשרות השונים. כל משגיח שנפגשנו עמו החכימו בסיפורים משלו על הרמאויות שניסו לרמותו במפעלים השונים. (שמענו באחרונה על משלוח של טונה בשימורים שנפסל בשבוע שעבר ע"י ועד כשרות מהודר, מחמת שתפסו שעירבו פירורי דג טונה בתוך קופסאות הטונה שאושרו על ידי המשגיחים). כמובן שקשה להסתמך על מסמכים שמציגים, גם במקרה הטוב אילו המשגיח יודע את השפה המדוברת (למשל בשפות שבצילה, נורבגיה, סין, אוגנדה, קפריסין, תאילנד, ויטנאם ועוד), אך אחר כל זאת להבחין בין מסמך מקורי למזויף במדינה זרה, זה הלא בלתי אפשרי, וכמובן. (אין ספק שאם היו מבקשים מאיתנו להשקיע במפעל באוגנדה אלף שקלים על סמך דברי שכן שלמד לקרוא אוגנדית, לא נעשה זאת, ק"ו בנוגע לחיי נפש ונשמה ונידון 'ונטמתם בס').

ג. דבר נוסף, בדגי בריכות וכל שכן בדגי ים הם עולים ומגיעים למפעלים כשמעורבים בדגים אחרים כולל דגים טמאים. גם בדגי אמנון-מושט שגדלים בבריכות בסין מעורבים כ-חמש מינים של דגי שפמנון הטמאים. (לפני זמן קצר נסעה קבוצת משגיחים למפעל דגי האמנון-מושט בסין, ביקשתי שישלחו לי תמונות מהשטח, הם שלחו בין השאר תמונת דג שפמנון טמא שנמצא בין הדגים, ודג 'לברק' שנמצא שם, שהינו דג טהור. עובדת מציאת דג זה מחזקת את ההשערה שיש מהבריכות שמגדלות יותר ממין אחד של דגים, ומשתדלים למיין ולשלוח למפעל את הדג המבוקש. כמובן שאין לנו ידיעה איזה דגים נוספים גדלים שם). כמובן שאין שום פיקוח על הנעשה בבריכות ע"י שום השגחה.

מספר פרטים בנידונים ההלכתיים:

א. מיעוט שאינו מצוי כלל: עד כמה שידוע לנו - נדיר מאוד שמגיע לאחר מיון המפעל דג שונה מהרשום על האריזה. ברם, איננו דנים אם לפי ההגיון שלנו קיים חשש להתערבות דגים טמאים, אלא אנו דנים האם לפי כללי התורה רשאים אנו לאכול את הדגים בלא בדיקת סימני טהרתם.

ב. רובא דאיתיה קמן: רובא דאיתא קמן היינו כאשר יש לנו ידיעה **מעשית** שיש רוב, כדוגמת ט' חנויות שידוע לנו שמוכרות בשר כשר. ונראה פשוט שאם המוכרים בט' החנויות גוים שאין להם נאמנות, גם אם במשך עשרים שנה ראינו שהביאו תמיד בשר שחוטא, אם היום שנמצא הבשר לא בדקנו ותתכן מציאות שהיום הביאו בשר טריפה, אין כאן רוב. ודברי הגמ' במוכר ישראל שיש לו חזקת כשרות. לפיכך, גם בנד"ד, על אף שלפי הידוע לנו מהנהגת המפעלים עד כה וכו', נדיר שהמיון לא הצליח והוסרו הדגים הטמאים, אך היות ולא ידוע לנו **בידיעה מעשית** שביום צאת הדג שבידינו מהמפעל היו רוב הדגים שם טהורים, רק ידיעה מסברא, אין שייך בזה רובא דאיתיה קמן. וה"ה לגבי חנות הדגים.

אמנם, יש שטענו שנד"ד נחשב 'רובא דאיתא קמן' (וממילא כמובן שלא שייכת טענת 'רוב התלוי במעשה') לפי שדי לנו בידיעה' שיש רוב, וגם זה נחשב לידיעה 'מעשית' אלא די בכך שישנה 'ידיעה' על שקיים רוב במפעל. והנה, זה ודאי מסתבר כדבריהם שברובא דאיתיה קמן הוא רוב גם אם תלוי במעשה. אלא שבפרט זה גופא יש לדון, כאמור זה נכון שיש לנו ידיעה על 'רוב' או 'כל' מה שהגיע אלינו שהוא דגים טהורים, אך השאלה הניצבת לפנינו האם יש 'ידיעה' מה היה **במפעל** באותו יום שבו יצא הדג שלפנינו משעריו? זאת למודעי, ידוע לנו שיש הרבה ממפעלי הדגים שמייצרים ומשווקים גם דגים טמאים ולא רק דגים טהורים, וכאשר אין שום נוכחות של השגחה כל-דהי במפעל באותו יום, לכאן לא נוכל לדעת בוודאות ברמה של 'ידיעה' ו'אנן סהדי' שהיה רוב דגים טהורים באותו יום במפעל. (ודאי תתכן מציאות שמפעל שמשווק דגי 'קאט-פיש' ודגי 'אמנון', ביום של עומס יתחילו עם הקאט פיש המיועד ליפן, וימשיכו עם ה'אמנון' המיועד לא"י, כאמור כשאין השגחה כל-דהי כפי המציאות העכשוית. כדוגמא, ראיתי באחרונה בארץ במפעלי עופות שבאותו יום שוחטים גם הודו וגם תרנגולים, גדולים וקטנים, ובסוף הליין ממיינים אותם. אצל הגויים הכל היינו הך. אגב יש לציין שהפילה של קאט-פיש בזנים נפוצים דומה מאוד מאוד לפילה של האמנון, ואופן הטיפול בדג זהה).

ג. רובא דליתיה קמן: אמנם יש לדון בנד"ד משום 'רובא דליתא קמן', אולם, כיון שאינו רוב 'טבעי' בטבע ומנהגו של עולם, אין שייך בזה דין רוב. סימוכין לכך מהסוגיה בבכורות בדין 'רוב התלוי במעשה'. אך בפשטות נד"ד לא שייך ל'רוב התלוי במעשה' אלא שאין כאן בכלל רוב, לפי שאין שום 'טבע' לברור בצורה מסויימת. ורוב שייך רק בדברים שיש איזה סיבה טבעית שכך אירע וניתן לתלות שזהו מהרוב.

ד. חזקה: מה שיש לדון שמא 'הגיון' זה עצמו שהמפעלים לא ימכרו דגים אחרים מהרשום על האריזה תחשב 'חזקה'. ואף שאין לדון כאן משום 'אומן לא מרע אומנותיה', כפי שטוען האגר"מ שכלל זה שייך רק כאשר ניתן במקרה של רמאות מצד האומן להאשימו ולהפלילו, ואילו בנד"ד אין ידוע מי העובד שלא מייך כראוי, ובעל המפעל אינו ממייך בעצמו, ועוד טענות כמבואר לעיל. אך מכל מקום יש שטענו שניתן ללמוד את ה'רעיון' מ'אומן לא מרע אומנותיה', ולומר שגם ישנה חזקה כללית על המפעל שלא ישנה וידאג שבסופו של דבר נקבל רק מה שהוזמן. כששאלנו לגדולי הת"ח שליט"א ע"כ אמרו שאכן לא מצינו חזקה כעין נד"ד, ויתכן לדון חזקה זו מדעתנו ויתכן שלא.

[כדוגמא לכך ציינו לדברי הגמ' בבכורות, שבהמה היולדת בשנתה השנייה נחשב הולד 'ספק בכור', ומבואר בגמ' שאע"פ שרוב בהמות יולדות בשנתן הראשונה, ועפ"י כללי ההיגיון ברור הדבר שנדיר ביותר שלא ביכרה כבר, שהרי אחד למליון שלא עלה עליה זכר בשנתה הראשונה, מכל מקום קיי"ל שהולד ספק, משום שעפ"י כללי התורה אין זה נחשב רוב כיון שתלוי במעשה].

ברם, כפי שהובא בספר זה גדולי פוסקי דור קודם נקטו שאין לסמוך על חזקת המפעלים, וחובה לבדוק את טהרת הדגים. וכן התפרסם באחרונה מכמה מגדולי פוסקי הזמן. (וכתבו כמה טעמים לכך. ועיקר הטענה נראית בדבריהם שלא שייכת חזקה עפ"י מה שהמפעלים שלחו עד היום, מאחר שזהו דבר שיכול להשתנות כל יום אם יהיה להם איזה סיבה או אינטרס כספי, ואם עד היום לא שינו לא ניתן ליצור מכך חזקה שמכאן ואילך לא ישנו. (ובפרט שידוע לנו שמפעלים אלו מרמים שוב ושוב, ולא 'מרעי' אומנותיהו' בכך, לפי שבטוחים שגם אם יתפסו בשקרם ישובו ויקנו מהם בעתיד, ממילא לא שייכת נאמנות בכה"ג, וצודקים הם בעלי מפעלים אלו, שכן, כך היא המציאות שגם במפעלים שנמצא שרימו ממשיכים לקנות מהם).

אמנם, אאמו"ר שליט"א הכריע מכח טענת ה'חזקה' שלענין בדיעבד, אם כבר בישלו בכלים או שכחו לבדוק, ניתן לאכול, אך לכתחילה חובה לבדוק מחמת שיש לדון בחזקה זו, וכנ"ל. מאידך יש מגדולי ממורי הזמן שהחמירו יותר וסוברים שאין לסמוך על חזקה זו כלל, ואף לענין בדיעבד והכשר הכלים. (וצ"ע מה הורו האגר"מ והגר"א הענקין בנידון הכשר הכלים בנד"ד. ובחזו"א מפורש שהצריך הכשרת הכלים, אך לא ברור מה בדיוק היתה המציאות שנידונה אצלו, ואולי אצלנו יש עדיפות במה שעקרונית ניתן לבדוק אחריהם והוא דיבר כשלא היתה אפשרות כזו). יש עוד דיונים לגבי חזקה בנד"ד, אך אכמ"ל.

יותר משנאמר כאן לא נאמר כאן, ראה לעיל בספר זה עוד בהרחבה.

בשיטות בטביעות עינא בדגים

מאמר מאת הרב חיים בנימין פיליפובסקי

גורדון 11 בני-ברק 077-5548004 פקס 153-775548004

לעיון הלומדים בלבד

אמר' במתני' במס' ע"ז (ד' לה:): אלו דברים של עכו"ם אסורים ואין איסורן איסור הנאה וכו' וטריט טרופה, ושם (לט:): ואלו מותרים באכילה וכו' וטריט שאינה טרופה, ובגמ' ת"ר איזו היא טריט שאינה טרופה כל שראש ושדרה ניכר וקיי"ל כר' הונא ואחריו רב פפא עד שתהא ראש ושדרה ניכר של כל אחת ואחת.

ופי' הרא"ה בחידושו פירוש דבעינן טביעות עינא דכולא גופא ואי הוי ראשו לחודיה או שדרו לחודיה לא סמכינן אהכירא דטביעות עין ידידיה כל היכא דליכא סימנין דקשקשת דכל היכא דליכא סימנין דקשקשת טביעות עין דכולי גופא בעינן ומאי דקאמר של כל אחד ואחד לאפוקי דלא תימא דהיכא דמכיר אחד מהן סומך בכך להתיר האחרים אע"פ שאינו מכיר וכו' עד שיכיר כל אחד ואחד בטביעות העין, עכ"ד.

ולכאורה יש לתמוה על פי' זה מדוע במתני' נקטינן שטרית טרופה אסורה לימא דבר יותר חשוב לפי רב הונא שכל דג קצוץ ראש יאסר באכילה דלא סמכינא אהכירא דטביעות עינא אלא בטביעות עינא דכולא גופא, א"כ במשנה ראוי לכתוב דג קצוץ ראש אסור באכילה עד שיהא בו קשקשת וכ"ש בטרית טרופה שאין צריך לכותבו כלל שאסור.

והנה בחידושי הראב"ד שם כתב עד שיהא ראש ושדרה לכל א' וא', פי' הראשין וכל השדראות ניכרין אע"פ ששאר הגוף של הדג הוא טריף ואינו ניכר מותר, עכ"ל. וכן הוא ברמב"ם פ"ג ממאכ"א הכ"ג וז"ל לפיכך אין לוקחין דגים מרוצצים מלוחין מן הגויים והן הנקראין טריט טרופה, ואם היה ראש הדג ושדרו ניכר אע"פ שהוא מרוצץ מותר ליקח אותו מן הגויים, עכ"ל. מבואר מדבריהם שחלקו על הרא"ה שכתב דבעינן טביעות עינא דכולא גופא, דהרמב"ם והראב"ד ס"ל דבטביעות עינא סגי בראשו ושדרתו אפי' שהוא דג טריף ואינו ניכר, וא"כ לכאורה לשיטתם היה אפשר לישב מתני' דאה"נ דג קצוץ ראש שרי דאפשר להכירו ע"י גופו, וכל מה דאסיקנן הוא בגופו מרוצץ ואע"פ"כ טריט שאינה טרופה פי' שעדיין הראש והשדרה [שהם העצמות הקשים ביותר נשארים אחר הכתישה] ניכרים אפשר לסמוך גם על טביעות עינא על ידם, ושרי [לכאורה הוא ט"ע פחותה].

אך כבר העיר בזה הגה"ג רמ"מ לובין שליט"א מסוגיא דגמרא, דהנה פרכינן על רב פפא מיתיבי חתיכות שיש בהן סימן בין כולן בין במקצתן ואפילו באחד ממאה שבהן כולן מותרות ומעשה בעכו"ם אחד שהביא גרב של חתיכות ונמצא סימן באחת מהן והתיר רשב"ג את הגרב כולו. - ופי' הר"ן הפירכא דרב פפא אמר דבעי ראש ושדרה ניכר של כל אחד ואחד ואילו רשב"ג לא הצריך על כל אחד ואחד אלא התיר ע"י סימן באחת את הגרב כולו, והיינו כפי שכתב הרא"ה דרב פפא בא לומר דלא תימא דהיכא דמכיר אחד מהן סומך בכך להתיר האחרים עכ"ל. ואילו במעשה דרשב"ג מבואר שאפשר לסמוך. וע"ז משני רב פפא תרגמה רב פפא בשחתיכות שוות, ופרכינן אי הכי מאי למימרא ומשני מהו דתימא ניהוש דלמא אתרמוי אתרמי קמ"ל ופי' רש"י בשחתיכות שוות, כשמחברין אותם יחד מתחברות ונכרות ונראות שהיו כולן מדג אחד, וברמב"ם כפי המובא בב"י נכרי שהביא גרב של חתיכות דג שחיתוכן שוה והן ניכרין שכולן מדג אחד וכו'.

וצ"ב לשיטת הרמב"ם מדוע הוצרכנו לכוז הכרה מיוחדת שכולן מדג אחד, אילו ס"ל כהרא"ה שדין ראש ושדרה הוא על כל דג אפי' אם כל גופו קיים [כשאין ראשו עליון] א"כ אפשר להבין מדוע הוצרכנו לזה, דהיינו שאילו יהיו שם הרבה דגים שכולם חתיכותיהם יראו לכאורה מאותו סוג אך לא מאותו דג עצמו, ונמצא סימן בא' מהם עדיין לא נוכל להתיר את השאר ע"י שנשווה אותם אפי' שהם נראים אותו דבר כיון שיש דין לבדוק

בכל א' וא' בראש ושררה או בסימנים אזי אם זה מתחבר לדג אחד אזי יש לי בירור על אותו דג אך כאשר הם דגים נפרדים למרות שנראים אותו דבר א"א להתירם אך אילו רק ברצוצים ס"ל לרמב"ם דבעי' ראש ושררה ואילו בגופו קיים ס"ל דאפשר להכירו בטביעות עינא, א"כ מדוע שלא יהא אפשרי ע"י שנמצא בחתיכה א' סימנים להשוות אליה את שאר החתיכות וכל חתיכה שתידמה לה ג"כ תהא מותרת.

אלא לכאורה נראה מוכח מזה שאף הרמב"ם מודה לרא"ה, וביותר שלפ"ז לכאורה גם לשיטת רש"י ורוב הראשונים דס"ל דסוגיא לא איירי כלל בענין טביעות עינא אלא בעוד סימני טהרה דראשו כד ושררה. מ"מ כיון דאמר רב פפא דבעי' סימן טהרה בכל אחד ואחד, ועפ"ז העמדנו את התרת חתיכות רק ע"י קשקשת בא' מהם והשאר מותרות ע"י שניכר שהם אותו דג עצמו, א"כ גם לפי רש"י רואים בסוגיא שצריך ברירות מיוחדת בדגים ולא מועיל ע"י השואתם במה שנראים דומה לכאורה א"כ אמנם לא נדע הגבול לשיטת רש"י את אופן ההכרה של ט"ע של חתיכה דהסוגיא לא איירי מזה, אך מ"מ חזינו לכאורה שצריך הכרה מיוחדת.

ולכאורה היה אפשר לישב הרמב"ם ע"פ מש"כ בשדה חמד¹ [אסופת דינים - דגים אות ה'] והעתיק שם תשובה מספר דברי חפץ - "ולפי שספר תורה הזה יקר המציאות וכו' ראיתי להעתיק דברי קדשו לזכות את הרבים", הנושא המדובר שם אודות דג בשם מירסין שהיה נמכר קצוץ ראש והיה משיר קשקשיו במים לפי מסורת "העיר רבתי עם קושטא עיר גדולה של חכמים וסופרים" ואסרו ביה"ד דמהר"א אשכנזי ומוהר"א נירון לאוכלו, ואחד קדוש מדבר ובטל את המעוררים ונוקפים בלבם כת האוסרים מחמת דשכיח שם דג - "גינא", דומה לו ואתו לאחלופי ואסרוה דומיא דסולתנית דאסרוה מפני שערבונה עולה עימה - דגים טמאים הדומים להם ואיכא למיחש לאחד מאלף בנייהם ולא מינכר ע"כ דברי ביה"ד.

ויהתל בהם ויאמר דשגו ברואה פקו בצורתא דשמעתא ולא ידעו ולא יבינו דסוגיין אזלא בדגים מלוחים דכיון שנמלחו תעובר צורתן ולא מנכרי כדי שיהא יכול להבחין ולהפרידם בין טמא לטהור, אבל בהיותם חיים כמו שנצודו דמנכרי אינם אסורים שהרי יכול להבחין ולהפרידם, ועי"ש (בעמוד 302) שהוכיח כן על סוגית חילק וכו'.

והיה בלבי כאש בוערת דשוניהו אבא לכולי עלמא כקצירי כדלא גמרי אישי שמעתתא וכו', עד שמצאתי את שאהבה נפשי הוא הח"ר שלמה ראזון ה"י וכו' ששאל שאל האיש לצייד אומן וכו' שהם שני מינים שוים במראה ובקומה [מירסין וגינא] בצבינם ובקומתם נבראו ואין הפרש בין זה לזה אלא שהאחד ראשו חד [גינא] והאחד ראשו עגול [מירסין] שהוא הסימן שכתב רש"י וצייד הרמאי נתח אותו ואת ראשו והכל נתון בערבון ואין החתיכות מתאימות וחיישינן לחלופי והנאני, וזיל בתר טעמא משום דערבונה עולה עמה ואמור רבנן בטעמא דמחמת מלחן לא מנכרי ואין יכול להבחין ולהפריד בין טמא לטהור אסרינן להו הכא נמי כל שאין ראשו ושררתו ניכר והוא אתר דשכיח דג טמא דומה לו ואין החתיכות מתאימות ודאי אסירי - וכו' וכן נמי נראה מאותה סוגיא דאם אין החתיכות שוות אסירי דחיישינן לדג טמא שנתערב עמהם ואפילו שסוגיא דהתם מירי במלוחים טעם אחד יש להם משום דלא מנכרי וכו'.

ובהמשך הדברים מדבר אודות מקום הכותב "כמו שאנו במדינתנו זאת [טורקיה] אנו אוכלים הדג הנקרא מירסין כמות שהו ח', ואין אנו אוכלים אותו כשבאין חתיכות מלוחים כל שאין ראשו ושררתו נכר דחיישינן לחילוף עם דג הנקרא מורונה" [שם] לא היה מצוי דג הגינא וכשלא מצוי דג הדומה לו לא הצרכו בו ראש ושררה], ועי"ש שהאריך להוכיח שגם המשך הסוגיא גבי ההיא צחנתא איירי במלוחים עיין עליו.

ולפ"ד אין ראיה כלל לשיטת הרמב"ם הנ"ל דאיה"נ אפי' אם בעינן בדגים מלוחים [וכמש"כ שם גוי שהביא גרב, - וזהו חבית של מלוחים כמו שכתוב שיש גרב סתום, עיי"ש], דווקא שידמה לדג אחד, ואין לדמות בו שוויות עצם

¹ ציין אליו בדרכי תשובה סי' פ"ג.

מראה החתיכות מפני שמלוחים תעובר צורתם הטבעית ואין לכאורה שום הוכחה בלא שיוכח שזה דג אחד [כך יש לומר עכ"פ דס"ל לרש"י] מ"מ עדיין יכול לסבור הרמב"ם כמנהגם הפשוט של אנשי טורקיה שדג קצוץ ראש אפשר לאוכלו כמות שהוא חי אך לא מלוחים, ומלוחים צריך דווקא שיהיו ניכרים שמדג אחד הם, ועיין בלשון הרמב"ם בדין טרית טרופה - שכתב לפיכך אין לוקחים דגים מרוצצים מלוחים מן הגויים וכו' ולא אמר שאין לוקחים דגים "חיים" ללא ראש².

אך ברא"ה נראה שפירש הסוגיא אפילו בדגים "חיים" ולא מלוחים וכתב - כגון מינים המשיירים אותן (לקשקשים) בשעה שעולים מן הים בעינא טביעות עינא דלכולי גופא, - דחיישינן דלמא אתי לאחלופי כיון שאין כל גוף הדג שלם לפניו, עכ"ל, והפי' טרית שאינה טרופה - כתב והיינו טעמא דשרינן טרית שאינה טרופה ולא חיישינן דלמא נמלחו בהדי דגים טמאים וכו', א"כ גם הרא"ה פירש דאירי במלוחים כך שאין הכרח גמור דמש"כ לעיל על דגים שאינם מלוחים אך המשמעות הפשוטה משמע דס"ל כן על כל דגים, ואילו ס"ל כן רק במלוחים יתיישב לפי הרא"ה מה שהקשינו בתחילת הדברים מדוע אסרו טרית טרופה, שיאמרו דג קצוץ ראש אסור, אלא שסתם קצוץ ראש מותר ורק במלוחים שתעובר צורתם מחמת המליחה אסרו וזו הסיבה שדברו בצורה הרגילה של מלוחים שהוא טרית טרופה ושאינה טרופה ובזה השמיעו את הדין.

אך באמת בשיטת הרמב"ם נראה יותר קולא בסוגיא, דהנה כתב הר"ן בשם הרמב"ם הובא בב"י סי' פ"ג וז"ל שנראה מדבריו דכי אמרינן בשחתיכות שוות היינו לומר שמתוך חתוכן נראה שהוא מין דג אחד עכ"ל. פי' שבמקום החתך של בשר הדג ניכר שהוא אותו סוג בשר, [ואפשר לפרש עוד שכל סוג דג נחתך בסגנון חתוך מסוים וניכר שהם אותו סוגנון, אך אין נפק"מ לענינו בזה]. ויעיין ברמב"ם הוצאת פרנקל שצינו שבכל כתבי היד שברשותם הגירסא ברמב"ם כך: נכרי שהביא גרב של חתיכות דג שחיתוכן שוה והן ניכרין שכולן מין דג אחד, ונמצא בחתיכה אחת מהן קשקשין הרי כולן מותרות, ע"כ. ומקור רבינו הרמב"ם הוא מהתוספתא דע"ז פ"ה ה"ו חתיכה [בבבלי: חתיכות] שיש בהן סימן בין בכולן בין במקצתן אפילו באחד ממאה ה"ז מותרות מעשה שהביאו גרבין של חתיכות ממין אחד בעכו ולא נמצא סימן אלא באחד מהן ובא מעשה לפני חכמים והתירו את כולן, עכ"ל התוספתא. ועפ"ז כתב והן ניכרין שכולן מין דג אחד.

והנה לפירוש רש"י קשיא תוספתא זו בתרתי חדא דנהי דבמעשה דגמ' המעשה היה בגרב אחד [זהו מעשה אחר שהיה בצידן כמש"כ בתוה"ב להרשב"א והובא המעשה לפני רשב"ג והכא בתוספתא זהו מעשה בעכו שהובא לפני חכמים], ואילו מעשה דתוספתא היו גרבין רבים, בשלמא לעשות אוקימתא על גרב אחד שהוא דג אחד בדוחק אפשר להולמו, אך בגרבין רבים זהו דוחק שאיני יודע לישבו ואוקימתא רחוקה היא. ועוד שנזכר בתוספתא שהיה ממין אחד משמע כהרמב"ם שעי' שהחתיכות שוות כדאוקמא רב פפא היה ניכר שהם מין אחד ולפיכך הותרו כולם וגם בזה יוצאים ידי מה שאמר רב פפא דכל אחד ואחד אע"פ שלא היה ראש ושדרה, אלא השוו את אותם חתיכות אחד אחד לאותה חתיכה שיש בה סימן וההשוואה היתה במקום החתך וע"כ התירו את כל הגרבין³.

וא"כ נמצינו למדים דלשיטת הרמב"ם בדגים מלוחים מרוצצים סגי בשאריות קשות של העצמות והם הראש והשדרה [ומשמע ברמב"ם שגם הראש היה מרוצץ ויש להסתפק בזה], וסגי לעשות השוואות בחתיכות ע"י חתיכה שנמצא בה סימן, ואין מקור שלדעת הרמב"ם בכלל א"א להכיר דג בטביעות עינא כשהוא קצוץ ראש אין סוגיא כזו, וגם הראב"ד שפירש כוותיה את הסוגיא אמנם לא נתפרש להדיא איך דעתו בתי' הגמ' על

❦ מקורות וביאורים ❦

² ועי' בב"י שכתב גבי מלוחים: היינו משום דסתם חבית של חתיכות דגים מלוחים הבא לפנינו אין אנו מכירים מאיזה מין דג הוא. ולפיכך כל דג שלא תכיר איזה מין הוא יהיה דינו שוה בשיטת הרא"ש לדין דגים מלוחים]. וידובר בהמשך הדברים

³ ורש"י יפרש התוספתא שהחתיכות הגיעו מאפיקורס אחד בעכו, וק"ל.

רב פפא - בפירושו על ע"ז לא מופיע לפנינו ביאור על כך, מ"מ כיון שכתב בפירוש שאף דג טריף סמכין אטביעות עינא גרועה כשרידים של ראש ושדרה, א"כ יותר מרווח לומר שיפרש את תי' הגמ' ברב פפא כפי' הרמב"ם, וגם בהשגות לא השיג ובפשטות לפני השיבוש בדפוסים הנוסחא ברמב"ם כמבואר מהתוספתא וכדרכו של הרמב"ם להשחיל בפסקיו מה שעולה לו מן התוספתא, א"כ בפשיטות גם הראב"ד דעתו כהרמב"ם ולא כהרא"ה ובמיוחד שלהלכה לא חששו הפוסקים להחמיר את הרא"ה שדג שאינו שלם אין להתירו, אלא אף דג מרוצץ שרי בראש ושדרה וכשיטת הרמב"ם והראב"ד ושאר ראשונים כרש"י וסיעתו שבראש כד ושדרה מתירים בשופי, א"כ לכאורה אין הלכה כרא"ה לענין זה אפי' אם בעיקר ביאור יסוד סוגית הגמ' הוא על ענין טביעות עין לשיטת רמב"ם ראב"ד ורא"ה אך נפרדו דרכיהם בתכלית, שלהרמב"ם אפי' בגרבין של חתיכות [ולכאורה אפילו מלוחות הם] ניתן לעשות השוואות בקולא יותר גדולה מרש"י שהצריך לעשותם לדג שלם.

והסיבה שרש"י פי' כך את הגמ' לכאורה הוא מטעם רב פפא שאמר ראש ושדרה של כל אחד ואחד ורש"י לא פירש בטריט שאינה טרופה כהרמב"ם דאיירי במרוצצים אלא בחתיכות ניכרות, א"כ כבר ברב פפא מבואר שא"א לעשות השוואות מחתיכה לחתיכה אם באחד מצאתי ראש ושדרה, אלא צריך על כל אחת ואחת א"כ גם בתי' הגמ' על רב פפא חייבים לומר שע"י קשקשת התירו רק דג אחד, וע"כ הוכרח רש"י לפרש שחתיכות שוות פירושו צורת החיתוך שמתאים להשלימו לדג, דכמו שע"י ראש ושדרה שהם סימני טהרה אמר רב פפא שאין לעשות השוואות, כך גם ע"י סימן טהרה דקשקשת אין לעשות השוואות אך לענין טביעות עינא לרש"י לא איירי כלל כל הסוגיא דאיירי רק לענין הקפה – השוואה [ולפירוש רבני טורקיה רק לענין הקפה במלוחים שאין מועיל], ואין שום שלילה בסוגיא בין לרש"י ודעימיה [שזה רוב הראשונים] ובין לרמב"ם וראב"ד לעשות טביעות עינא בדג קצוץ ראש ומפורק שידרה.

והנה בשו"ע לא הביא סימן טהרה דרש"י דראש כד והביאו הרמ"א, והיינו שדעת שו"ע להחמיר כשיטת הרמב"ם דס"ל דאין כזה סימן טהרה ולא איירו מזה בגמ', והרמ"א נקט את דעת רש"י כפי שסייג אותה הרא"ש, ז"א שעיקר הסוגיא להרמ"א כדעת רש"י וא"כ לפי הרמ"א בעיקר הסוגיא אין ענינה לטביעות עינא, ולשיטת השו"ע עיקרה בט"ע, ועכ"פ בדאורייתא ס"ל לשו"ע שאין להקל כרש"י בסוגיא לענין סימני טהרה, ולגבי חתיכות דגים נקט שו"ע את לשון תורת הבית להרשב"א שהחתיכות מתאימות ובכ"י פירש ששיטתו דהרשב"א כרש"י עיי"ש, א"כ החמיר השו"ע את שיטת רש"י שאין לעשות השוואות בין חתיכות עד שיתאימו לאחד, ועוד דלא הוה ברירא ליה למרן הבי' דעת הרמב"ם בזה, שבלשון הרמב"ם אשר לפנינו [דפוס רומי, - שלפי הערכות והשוואות הנוסחאות שבב"י מול נוסח שאר הדפוסים שוה העתקות ב"י דרמב"ם לדפוס זה] יש מקום גדול לפרשו כרש"י אף שהר"ן שהביא ב"י פירשו אחרת - והבין לכאורה ב"י שזהו פירוש של הר"ן ברמב"ם ולא שכך יצאה מתח"י הרמב"ם ע"פ התוספתא, וכפי שענינו רואות שכל כתיב"י ללא יוצא מן הכלל הגירסא ברמב"ם מתאימה לתוספתא והדפוסים שהעתיקו זה מזה נשתבשו בזה שיבוש הילכתי גדול, אשר ע"כ אין לנו הכרח בשו"ע שפסק את מהלך הרא"ה אלא שמספק החמיר את רש"י ואת הרמב"ם בסוגיא, וע"כ מה דשרי בין לרש"י ובין לרמב"ם ואין שו"ע שאוסרו ישאר מותר וזה הנפק"מ לענין דג קצוץ ראש ומפורק שדרה, כך לכאורה.

נמצא כך, שמנהג הפשוט בקהילות טורקיה לפרש הסוגיא במלוחים ולהצריך במלוחים דווקא ראש ושדרה, א"כ לכאורה כל הערינג, למינהם ודגים מעושנים למינהם המנהג הפשוט שם להצריכם ראש ושדרה, או קשקשת, [ושם כתב מפני שהמירסין מתחלף עם המורונה א"כ י"ל דווקא כשידוע שיש לו עם מי להתחלף]. סרדינים וכדו' יש שחששו שערכונה עולה עימה עיי"ש בשד"ח אות ד', וכיון שנמכרים אצלנו קצוצי ראש יש לבדוק לכאורה בקשקשים, אם לא שנבדקו קודם אחד אחד. וכן לענין כל דג שיש דומים לו טמאים כשאין ראשו עליו, אך בדג חי קצוץ ראש המנהג הפשוט שם לא להצריך ולשיטת הרמב"ם אפי' במלוחים לכאורה אפשר לעשות השוואות אך ע"ז שו"ע כתב להדיא לפסוק כרש"י ורשב"א שדווקא להשלים לדג שלם אפשר, אך בדג חי כשיש בו טביעות עינא אפי' קצוץ ראש בר משיטת הרא"ה לכאורה שרי, והרא"ה גופא לא נפסק כמבואר בשו"ע סי' קי"ד בש"ך שם דמשמע דסגי בראש ושדרה ואי"צ יותר מזה, ולא גוף שלם.

ונראה לפרש מדוע נאיד רש"י מפירוש הרא"ה בסוגיא, ומנין לרש"י שדג טהור יש לו סימן טהרה בראשו כד, [בר מן הא דפשט השקלא וטריא דגמ' דרש"י הוא היותר מוסכם כמתישב במילות הגמ' בין הראשונים]. דהנה רש"י לא פירש כרמב"ם דאינה טרופה ג"כ רצוצה היא, אלא פירש בחתיכות ניכרות, וא"כ קשיא ליה לרש"י דאם הוא מכיר מאיזה מין הם למה שיאסרו, על כרחך דאייירי הסוגיא באינו מכירים, ואם אינו מכירים מה יועיל לו שרואה ראשן, הלא עדיין אינו מכיר איזה מין עומד לפניו על כן פי' ע"כ שיש סימן טהרה בראשן כד כנלענ"ד, ועוד יתבאר לקמיה.

שוב ראיתי בראב"ד בהמשך הסוגיא ונראה שאפשר להוכיח מדבריו דמאי דתרגמה רב פפא כשהחתיכות שוות פירושו כהרמב"ם.

דאמר'י' ההוא ארבא דצחנתא דאתי לסיכרא נפק רב הונא ב"ח וחזא ביה קילפי ושרייה א"ל רבא ומי איכא דשרי כה"ג, ופליגי אי שרי רב הונא בר חנינא בצירן בלבד או אפי' בגופן עכ"פ למסקנא בגופן דברי הכל עד שיהא ראש ושדרה ניכר של כל אחד ואחד.

והביא הראב"ד בזה ב' פירושים פי' א' דצחנתא דגים דקים מאוד וחזא ביה קילפי במקצת הצחנתא ושריא לכוליה דהו"ל כטרית טרופה שראש ושדרה של א' מהם ניכר שמתיר את כולן, כך ס"ל לרהב"ח, ורבא דפליג עליה מי איכא דשרי כה"ג כלומר מי איכא דשרי כל הני משום קילפי מקצתן כי שמא הקלפים מן הטהורים הן ויש טמאים אחרים מעורבים בהן, דס"ל לרבא דבעי' ראש ושדרה של כל אחד ואחד, פירוש ב' שרהב"ח התיר הצחנתא בקלפים שראה בדופני הספינה וא"ל רבא מי איכא מידי, כי שמא הקלפים הללו לא מהללו היו, אלא מפעם אחת שבאו בה דגים טהורים, [והיינו שפירוש הב' לא דנו בדין טרית טרופה אלא דנו בפלוגתא אחרת].

והקשה הראב"ד על פי' ב' ותמיה לי טובא וכו' [הרבה קושיות ע"ש] וכי כ"כ היא מסופקת האי צחנתא שאפי' אין מין כשר כלל מצוי בתוכה, ועוד יבדוק במקצת ויראה אם ימצא שם א' מהקלפים ויתיר את כלה ולמה אסרה אותה [רבא] על ספק, - וצ"ב קושיתו אי ס"ל כרש"י שאפשר להתיר ע"י אחד את כולה רק בנמצא שהחתיכות מתאימות להיות דג אחד, א"כ איך רוצה להתיר כולה ומה הוקשה לו למה אסרה רבא מספק, מהיכי תיתי דלא ס"ל לרבא כרב פפא, שצריך שיורכב דג אחד.

אלא דלפירושו דהראב"ד גופיה שפירש דבהא פליגי רהב"ח ורבא, דכיון שהם דגים דקים מאוד דהו"ל כטרית טרופה, וטרית טרופה הלא בה עצמה ודאי שאמר ר"פ שאין לעשות השוואות מפני שהיא טרופה, א"כ דגים דקים מאוד שדינם כטרופה - וכמש"כ הראב"ד דהו"ל כטרית טרופה -, ג"כ א"א לעשות בהם השוואות לפי רב פפא וע"כ צריך בכל א' וא' ראש ושדרה, ובזה גופא פליגי רהב"ח ורבא, דרהב"ח התיר כולה ע"י א' ורבא ס"ל מי איכא דשרי כל הני - את כולם, הלא א"א את כולם להתיר אלא רק את מי שימצא בו סימן, וכמו דאמר רב פפא, והן הן דברי רב פפא על דג טרוף והן הן דברי רבא על דגים דקים מאוד ששוה דינם לטרית טרופה.

ואגב אזכיר את לשון התוס' רי"ד וצחנתא אין לה בדיקה שהדגים הן נימוחין בתוכה.

נמצינו למדים מקושית הראב"ד על פי' ב' ששיטתו בהתרת חתיכות ע"י חתיכה שנמצא בה קשקשת דלא כרש"י אלא כרמב"ם.

ב

הנה שיטת רש"י בסוגיא היא דראש כד ושדרה הם סימני טהרה דאליבא דרב נחמן בחדא מיניהו שרינן, ולרב הונא דווקא בדאיכא לתרוויהו. ויש לדון מדוע בסוגיא לא הועלתה אפשרות נוספת להתיר טרית שאינה טרופה שהם חתיכות דגים לפרש"י, והיא שבכל מקרה שיהיה לאדם טביעות עינא בחתיכות איזה מין דג הם והוא מכירו שטהור הוא, שיהא שרי אם אין הסוגיא מגבילה בדיני טביעות עינא. וא"כ לכאורה יהיה ראיה לומר

שדעת רש"י חמורה היא ממי שפירש הסוגיא בדיני טביעות עינא, דלרש"י לא שרינן אלא בסימני טהרה בלבד ולא בט"ע כלל. [ולגבי דג המשיר קשקשיו יהיה הסימן הראשון כד ושרדה להתירו, וידובר בהמשך הדברים].

אמנם באמת בב"י כשיבאר את דברי הטור ואת שיטת הרא"ש שהלכו בעיקרי הדברים כשיטת רש"י כתב אמש"כ הטור וז"ל ומכל מקום כתב גוי שהביא חבית מלא מחתיכות דגים מלוחים כל דג שמכירים ראשו ושרדו מותר אין הטעם משום דמלוחים ניהו דמליחה זו אינה מעלה ולא מורדת להתיר או לאסור, [ואפשר לפרשו בב' פנים א. דנמלחו יחדיו אינם אוסרים, וגם אינם גורמים לראיה אחד כלפי חבריו מדנמלחו יחדיו מסתמא שווים ניהו, דזה אינו, ולפיכך אינה מעלה ולא מורדת להתיר או לאסור. ב. דלענין טביעות עינא אין נפק"מ בין נמלחו ללא נמלחו, דהעיקר חלוי שבשאינו מכירו בעי לסימנים דראשו כד ושרדה]. אלא היינו משום דסתם חבית של חתיכות דגים מלוחים הבא לפנינו אין אנו מכירים מאיזה מין דג הוא נקט הכי, וגם משום דבגמ' אטריית שהוא דג מליח איתמר. עכ"ד ב"י. וז"א שמלוחים הוא רק אופן והיכי תימצא שאדם בפועל לא יהיה לו טביעות עינא, לדעת הרא"ש אך גם במלוחים אם יהיה לו טביעות עינא מותר [למרות שמדובר בחתיכות שאין עמהם ראש ושרדה היות ואנו צעק מדברים בדעת הרא"ש ורש"י שלא דיכור מזה. ולפי הנ"ל אפי' לדעת הרמב"ם דסוגיין ברצוצין] וגם באינם מלוחים אם לא יהיה לו ט"ע יהיה אסור עד אשר יכשירו בסימנים דראש כד ושרדה וכ"ש בסימן דקשקשת.

וכן בש"ך סי' פ"ג סק"ו שכתב לחלוק על פי' ב"י בשיטת הרמב"ם והרשב"א, וס"ל דרמב"ם ורשב"א שיטתם כשיטת רש"י דהסוגיא לא איירי בדין ט"ע אלא בסימני טהרה. וכתב לפרש דברי הרמב"א - "ואם נמצא דג שיש לו ראש רחב ושרדה מותר לאוכלו דודאי היה לו קשקשים אבל אם הדג שלם ואין אנו רואים בו קשקשים אין לסמוך אראשו ושרדה" - ע"כ דברי רמ"א. היינו שיש לסמוך על סימנים דרש"י רק כשאין ריעותא במה שאין לפנינו קשקשת, כמלוחים שתלינן שנשרו מחמת המליחה, או יש לסמוך על ראשו כד ושרדה, אך בעולה מן הים בלא קשקשת, אינו סימן ראוי, דיש ריעותא מה דעלה בלא קשקשת. ולפיכך לא כתבו הרמב"ם כסימן טהרה אלא במלוחים דאיירי בהו בפ"ג ממאכ"א ולא עם שאר סימני טהרה דסנפיר וקשקשת. וכתב שכן עיקר בביאור שיטת הרמב"ם, ודלא כב"י שפי' לשיטת הרמב"ם דהסוגיא היא בדין טביעות עינא.

וע"ז הוסיף הש"ך בכדי לרחות את האפשרות הנ"ל [דלרש"י מהני להתיר רק ע"י סימני טהרה ואין להתיר ע"י ט"ע כלל וכלל, דזה מש"כ בסוגיא ראש כד ושרדה ותו לא]. ע"ז כתב וזה לא הוצרך להזכיר שהוא פשוט - שגם לרש"י [ורמב"ם דש"ך] סגי להתיר ע"י שמכירו בראשו ושרדתו שדג פלוני וטהור הוא. ולא אמר' שזה לא מספיק זיהוי [דלא כרא"ה שהצריך דג שלם]. ובכלל זה שפשיטא ליה לש"ך דהסוגיא לא שללה אפשרות דהיתור ט"ע אלא שלא איירי באופן שיש לו טביעות עינא.

אך מ"מ גם אחרי שכתב הש"ך שאפשר לסמוך על ראש ושרדה לרש"י גם להכירא, אפילו במי שראשו חד מפני שמכירו, זהו דבר חידוש, דסו"ס יש מקום לטעון שזהו ט"ע גרוע של דבר חלקי שההכרה בו פחותה בהרבה מן הסבא. דשרדתו של דג ודאי שזה ממש זיהוי גרוע בחתיכת עצם לדעת על ידה עצם של מי היא, וכסימן טהרה אמר רב הונא דזה לא רק בשרדה לבדה, ובראשו הלא חד הוא, שאין לו את הסימן טהרה. וא"כ מהיכי פשיטא ליה לש"ך שט"ע דראשו מצד הכרת פניו הוא בכלל הכרה טובה, ומ"מ אחר שכתב הש"ך דפשוט הוא שרש"י מודה שבטביעות עינא כזה שרינן, א"כ כשאין בסוגיא הגבלות בדיני ט"ע לרש"י [ולרמב"ם דש"ך] א"כ יש מקום גדול לטעון שעצמו של גוף הדג הוא דבר שיש בו יותר ט"ע ממה שהקל הש"ך על שאריות של דג ראשו ושרדתו.

אך אילולי דברי הב"י והש"ך היה לכאורה מקום לדון דלרש"י בעינן בסוגיא דווקא סימני טהרה, וכן אין להתיר דג המשיר קשקשותיו במים בלא סימן דראשו כד ושרדה, ד"ל שזה גופא אתא סוגיין ללמדניו שאין לסמוך אלא על סימני טהרה. ולדעת הש"ך דס"ל דסמכין אסימנים אלו רק כאשר אין ריעותא מהא שאין הקשקשת לפנינו, יהיה הדין כך, שדווקא דג שהוחזק לן שמשיר קשקשותיו במים שכבר ראינו מינו שיש לו קשקשים, אלא שעתה עלה לפנינו כדרכו שמשיר אותם, נתירנו אך ורק ע"י סימני טהרה, דרש"י ולא ע"י ט"ע שאנו מכירים אותו, והכרתו תהיה רק בכדי שלא יהיה לנו ריעותא במה שעלה בלא קשקשותיו.

ולפי"ז איה"נ מין שראשו חד אפילו שנכירו שהוא מין המשר קשקשותיו לא נוכל להתירו מפני שסוגיין לימדה אותנו שאין להתיר דג אלא ע"י סימני טהרה, ואמנם לרב נחמן נתינו ע"י שדרה אם לא שנאמר שמה שראשו חד הו' ריעותא, אך לרב הונא מ"מ לא נוכל להתירו.

אמנם לכאורה זה אינו דהנה בגמ' חולין דף ס"ו מייתי ברייתא דת"ר אין לו עכשיו ועתיד לגדל וכו' כגון אקונס ואפונס כספתיאס וכו'. כספתיאס הוא דג החרב וכן שמו עליו עד היום הזה⁴, והוא ראשו חד ועולה בלא קשקשים כמבואר בברייתא והרי זה מותר נאמר בברייתא, מכאן שע"כ כל הכרתו הוא בטביעות עינא גם אליבא דרש"י ואין דין להתיר דג דווקא בסימני טהרה ומש"כ בסוגיין דע"ז עוד סימני טהרה לא אתי לקבוע דין להתיר דגים רק ע"י סימני טהרה אלא הוא לאופן שאין לו ט"ע וכמש"כ הב"י והש"ך, אך במקום שיש לו ט"ע מותר הוא לו אליבא דרש"י [ורמב"ם דש"ך] ודינו להכירם כבכל דיני טביעות עינא דכל התורה⁵. אם לא שנאמר שרש"י ס"ל כהרא"ה דט"ע דכוליה גופא בעינן ובל"ז אין ט"ע כלל⁶, ולפיכך אה"נ בדג שראשו חד והוא שלם וכגון דג החרב דאמר' בגמ' שאכלוהו אפילו בלא סימני טהרה איירי דווקא בגוף שלם שאז מועיל בו ט"ע אך בסוגיא דע"ז הסיבה שלא הוזכר בגמ' ט"ע לרש"י הוא משום דלא איירי באופנים שיש בהם ט"ע דכוליה גופא [אע"פ דאיירי בחתיכות שאינן רצוצות]. ובזה התירה הגמ' דווקא ע"י סימני טהרה. ואין לדון בו משום ט"ע כלל. אך לזה אין לנו שום דבר כתוב מרש"י שגילה בו דעתו דאין הכירא דט"ע בלא כוליה גופא, וכ"ז אילולי דברי רבותינו הב"י והש"ך דכתבו להדיא שיש ט"ע גם בלא כוליה גופא.

והנה השו"ע בסי' קי"ד ששם כתב את דין טרית טרופה, אע"פ שהעתיק דברי הטור שינה מלשוננו, דהנה בטור כתב וכן טרית שאינה טרופה פירוש דגים מחותכים, ובשו"ע מחק בהעתקתו את פירוש זה והוא נוסף שם ע"י מפרש אחר, [ועי' ט"ז] ונראה הטעם למה השמיטו השו"ע מפני שפירשו כרמב"ם דעיקר הסוגיא בטביעות עינא במרוצץ ולא בחתיכות ולפיכך השמיט פירוש הטור שלשיטתו איירי בחתיכות ועיקרא דסוגיא בדין סימני טהרה דראש כד. אך בשו"ע כ"כ קיצר עד כדי שאפי' לא פירש ממה עשוי טרית טרופה מחי או מצומח או ממשוהו אחר, אלא סתם וכתב דין טרית שאינה טרופה, ודין טרית טרופה בסעיף שאחריו לפיכך הוזקק הש"ך לפרש במה בכלל מדובר, וז"ל הש"ך ס"ק י"ד טרית שאינה טרופה פי' דג שראש ושדרה שלו ניכר שהוא טהור ועיין לעיל סי' פ"ג סק"ו וכ"ע עכ"ל.

ויש לדון מהו כוונתו "בראש ושדרה שלו ניכר שהוא טהור ועיין לעיל", האם כוונתו רק לומר את ראשית מה שכתוב בסוגיין והשאר עיין לעיל במש"כ בסי' פ"ג וכאן לא נכנס בכלל לעוביו של ענין, או שכוונתו היא ענין דבדווקא ואילו הוא ענין דבדווקא יש לדון האם כוונתו לומר שהאופן היחיד להתרה בסוגיין הוא אופן אחד בלבד ראש ושדרה או לאו, וזה תליא אי קאי בדבריו כאן כפי שיטתו בסי' פ"ג או לאו. דהנה שיטתו שגם הרמב"ם אזיל כשיטת רש"י דסוגיין בסימני טהרה דראש כד, ושדרה מצטרפת עמו לסימן טהרה. א"כ לא איירי כאן ש"ך לשלול ט"ע וכמו שבסוגיא לדעתו לא באו לשלול ט"ע, אלא איירו באופן שאין מכירו ה"נ כל כוונתו

❦ מקורות וביאורים ❦

⁴ בלשון יון כספתיאס ופי' המילה הוא דג החרב שורש המילה כסיפוס והוא סיף בעברית, וביוונית משמשת אות "כסי" ξ במקום סמ"ך שלנו והבהחנה ביוונית בין שייך שמאלית Σ לסמ"ך הוא שאת הסמ"ך אומרים עם כ' בתחילתה ובלטינית קוראים לו פיש=דג אספדה=חרב וגם זו מילה ששורשה סיף. וכך מזהה אותו בנימין תוספאה שנדפס עם הערוך, בערך כספתיאס ע"ש.

⁵ ובבשר שנתעלם מן העין אין מועיל שיכיר מינו אלא שיכיר החתיכה עצמה מפני שבבשר גם אם הוא מין כשר מנין לו ששחוטה לפניו ולא נבילה או טריפה.

⁶ שעל זה כתב הרשב"א במשמרתו ועדיף שלא נכתב, אפי' שהביא את פירושו של הראב"ד בסוגיא שהוא מאוד דומה לרא"ה וכל ההבדל הוא עם החידוש המיוחד הזה דט"ע דכוליה גופא בעינן, על הראב"ד הרשב"א רק מקשה קושיות בפשט השקלא וטריא, ולא מתבטא כ"כ נגד.

כאן שע"י סימני טהרה אלו אפשר להתיר וכמש"כ בסי' פ"ג סק"ו שכן עיקר או דנימא שקאי גם אשיטת הב"י דס"ל דהרמב"ם איירי מדיני ט"ע שע"ז כתב ב"י שאי"ז עיקר ואעפ"כ כוונתו כאן לדבר ע"ד ב"י ולא על דעתיה דיליה, וממילא אילו מדבר ע"ד ב"י, אילו ב"י התכווין כאן לדבר על חתיכות למרות שמחק כן מהעתקת הסעיף מהטור [אמנם בט"ז להדיא פ"י בחתיכות אין ראייה מהט"ז שבא לומר כן בדעת הרמב"ם בסוגיא שהלא הרמב"ם להדיא כתב מרוצים מלוחים, ולא בא הט"ז לומר על רמב"ם זה לאו דווקא, אלא כדרכו של הט"ז ללכת בדרכם של רש"י והטור דסוגיין בסימני טהרה וכמש"כ רש"י וטור חתיכות לטעמייהו, והב"י כדרכו לילך כהרמב"ם דאיירי במרוצצין ובטביעות עינא, ואין להקיש מגברא לגברא.] אז יהיה כתוב כאן בש"ך שלדעת ב"י גם בחתיכות בעינן דווקא ראש ושדרה בט"ע, אך אם הש"ך מדבר לשיטת עצמו לא כתוב כאן שאין לסמוך על ט"ע אחר ובפרט שכתב על שיטת ב"י בדעת הרמב"ם שאין זה עיקר.

ומ"מ ודאי שלדעת הש"ך העצם הסוגיאי גם לדעת הרמב"ם ולא רק לדעת רש"י אין בה משום ראייה לגדרי ט"ע בדגים וס"ל שכן עיקר. אלא שפשיטא ליה דאותו ט"ע דב"י ברמב"ם מהני גם לדידן, ולא אמרינן דהסוגיאי הצריכה דווקא סימני טהרה.

וה' יאיר עינינו בתורתו.

עידכונים ותוספות לספר 'דגים טהורים'

(תוספות למהדורה זו, ולמהדורה קודמת)

- יש לשים לב, בעת שמזמינים דרך הטלפון דגים כשהם 'פילה' או 'טחון', אם המשלוחן הוא גוי או שותו"מ נאסר בכך הדג משום גזירת חז"ל שמא יחליפנו, ולפיכך יש להקפיד שיהא המשלוחן שותו"מ, או לחילופין המשגיח יסגור את האריזה בהולוגרמה והלקוח יראה שההולוגרמה קיימת.
- בנושא הקייטרינג בהכשר העדה"ח כפי שנאמר לנו נעשה שיפור בענין זה ומכאן ואילך ההוראה שהמשגיח יבדוק כל דג ודג (לא ידוע לנו אם בטביעות עין או בקשקשים / בתי קשקשים).
- דג נסיכת הנילוס מקורו באגם ויקטוריה הנמצא באפריקה. האגם משתרע על פני כמה מדינות: אוגנדה טנזיה וקניה. כך שניתן למצוא רשום על האריזה שהגיע מאחד מהמקורות הנ"ל.
- דגי סול בהכשר העדה החרדית ועוד שמקורם מהולנד, הרי הם מחוות גידול בתוך הים כמו בסלומון. בעיקרון ייתכן בהם את הבעיה של כיני סלמון אך הפילה עובר שטיפה חזקה כך שהוא נקי. [נדיר למצוא בהם תולעי אניסקים ובהכשר העדה"ח אמור להיות נקי]. אך בדגי סול שמקורם מסין נגועים מאוד בתולעי אניסקים, אלא שיש טוענים שהסינים מסירים את התולעים, ולכאור' אין להם נאמנות ע"כ.
- בנוגע לחשש טפילים בבשר דג הקרפיון בבריכות בארץ, אם נעשה טיפול בבריכה המונע מהטפלות טפילים לעור הדג, אין חשש לזה, אך בבריכות שלא נעשה טיפול עלולים להימצא טפילים, ולפיכך יש לרכוש דוקא מהשגחה מהודרת המקפידה על זה.
- יש לשים לב להנהגה של העדה"ח, שכל דג שנבדק קודם לכן בסימני הטהרה ע"י משגיח מופיע על האריזה 'הולוגרמה' (מדבקה כסופה שמוטבע בה חותמת ההכשר ומספר סידורי), מלבד בדגי סול, שלמרות שנבדקו קודם לכן ההוראה שלא צריך הולגרמה מפני שניתן לבדוק לבד את הקשקשים.

- יש ייצור מצומצם של דגי מושט ללא עור בהכשר העה"ת. מהבירור עולה שהיה פיקוח של המשגיח שראה בטביעות עין את הדג כשהיה שלם.
- במהדורה א' נכתב - בספר בעמ' 37 לגבי דג נסיכת הנילוס: "לאחר בדיקת עור הדג, יש להקפיד להסיר את העור, מחשש להימצאות טפילים חיצוניים על העור". זה לא נכון, בנסיכת הנילוס לא קיימים טפילים של דגים, כך שאין חובה להסיר את העור.

מראה מפעל לייצור דגי אמנון-מושט

במפעל בסין

כלי ענק מלאי קשקשים אשר הוסרו
מהדגים על מנת לייצר מהם 'אומגה 3'

דגי אמנון-מושט על המסוע בעת הגיעם
למפעל

דג שפמנון שנמצא בין דגי האמנון

שטיפה ראשונית. בחומרים שונים בהגיע
הדג למפעל. (לדברי העה"ח נדרשת
בדיקה אם לא הוסיפו חומרים בעייתיים).

תמונות אלו צולמו לפני כחודש במפעל לייצור דג אמנון-מושט בסין

דג 'לברק' (טהור) שנמצא בין דגי האמנון, הימצאות דג זה מוכיחה על בריכות שמגדלות גם מיני דגים נוספים

אחד מאולמות הייצור במפעל בסין המטפלים בפירוק הדג ונקיונו

אולם המיון, בו ממיינים את הדגים לגדלים שונים